RENATA E. PALIGA
Instytut Historii Nauki
im. L. i A. Birkenmajerów
Polskiej Akademii Nauk
ORCID: 0000-0003-2913-227X

DOI: 10.4467/12311960MN.24.036.20094

Nauka medyczna w służbie narodu. Historia powstania Instytutu Hematologii w Warszawie

Medical science in the service of the nation. History of the establishment of the Institute of Haematology in Warsaw

Summary
The establishment of the Institute of Haematology in Warsaw in 1951 was related to scientific, political and strategic factors. The development of haematology in the world correlated with the difficult international situation (Cold War) and political changes in Poland. The main task in the first years of the institute's activity was to create a blood service. Organizational solutions of the Soviet Union were used, as the country remained under the influence and control of the USSR.

Słowa kluczowe: historia medycyny, organizacja służby zdrowia, transfuzjologia, hematologia, Instytut Hematologii

Keywords: history of medicine, organization of medical care, transfusion medicine, haematology, Institute of Haematology

Rozwój nauki po II wojnie światowej spowodował wyodrębnienie wielu nowych dziedzin medycznych. Jedną z nich była hematologia, która w latach 40. XX w. ewoluowała w kierunku nauki odrębnej, wywodzącej się z interny. Na świecie powstawały towarzystwa

hematologiczne, organizowano zjazdy poświęcone chorobom krwi. Na powołanie Instytutu Hematologii w Polsce wpłynął rozwój hematologii i transfuzjologii, lecz nie mniej ważne były powody polityczne, związane ze zmianami ustrojowymi w Polsce oraz z sytuacją międzynarodową[1].

Celem artykułu jest przedstawienie okoliczności powołania Instytutu Hematologii w Warszawie w 1951 r. oraz podsumowanie osiągnieć pierwszych dwóch lat jego działalności[2]. Końcowa cezura opracowania jest zbieżna z nagłą śmiercią pierwszego dyrektora Instytutu Artura Hausmana, w grudniu 1953 r.[3]

Po II wojnie światowej doszło w Polsce do zmian politycznych, społecznych i gospodarczych. Wprowadzanie nowego ustroju było burzliwym procesem. Sfałszowano referendum w 1946 r., w wyniku czego komuniści przejęli władzę, przeprowadzono proces uwłaszczenia – przejęto majątki prywatne i należące do organizacji (np. PCK) oraz stosowano brutalne represje wobec ludzi sprzeciwiających się nowemu porządkowi[4]. Na gruncie wartości materializmu dialektycznego medycyna i służba zdrowia zaczęły być postrzegane jako „producent zdrowia". Odbiorcą jej działań stał się obywatel, np. robotnik – twórca produkcji narodowej[5]. Podkreślano powszechnie, że nowa władza

[1] R. Paliga, *Hematologia*, [w:] W. Noszczyk (red.), *Dzieje medycyny w Polsce t. 3, lata 1944–1989*, Warszawa 2016, s. 525.

[2] Tytuł nawiązuje do myśli przewodniej *Nauka w służbie narodu* – Drugiego Kongresu Nauki Polskiej, który odbył się w Warszawie w dniach 26–29.06.1973 – E. Hałoń (red.), *II Kongres Nauki Polskiej. Materiały i dokumenty, Warszawa 26–29 czerwca 1973*, Warszawa 1974, s. 7.

[3] Artur Hausman (1906–1953) – studiował medycynę w Bratysławie, Pradze i Krakowie, gdzie w 1934 r. otrzymał dyplom lekarza, doktora w 1935 r. Habilitację uzyskał w 1951 r. w Akademii Medycznej w Łodzi („docent z zakresu chirurgii"). Pracował jako chirurg w Centralnym Szpitalu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego od 1.01.1949 do 30.05.1951, po czym został dyrektorem Instytutu Hematologii. Zbiory archiwalne – Stara Książka Lekarska, teczka osobowa Artur Hausman, Izba lekarska Gdańsko Pomorska, PL/327/7/0/94; M. Wroński, *Zagadka śmierci profesora Mariana Grzybowskiego*, Warszawa 2007, s. 443–445.

[4] J.R. Sielezin, *Niektóre aspekty napięć i konfliktów społeczno-politycznych w Polsce w latach 1945–1980*, [w:] S. Ligarski, M. Siedziako (red.), *Wybory i referenda w PRL*, Szczecin 2014, s. 197–201; A. Paczkowski, *Od sfałszowanego zwycięstwa do prawdziwej klęski*, Kraków 1999, s. 50–52. Według Paczkowskiego (ibidem, s. 48) na „trzy razy tak" nie głosowało więcej niż 26,9% *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950–1952. Taktyka, strategie, metody*, wstęp A. Paczkowski, wybór i oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000.

[5] M. Paciorek, *Idea ruchu stachanowskiego w sektorze zdrowotnym w latach 1948–1956 (na przykładzie czasopisma „Służba Zdrowia")*, „Medycyna Nowożytna" 2010, t. 16, nr 1–2, s. 159–175; J. Szumski, *Wpływ elity władzy ZSRR na rozwój nauki w Polsce 1945–1964*, [w:] L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka (red.), *Historia Nauki Polskiej. Warunki rozwoju nauki polskiej*, t. 10, 1944–1989, Warszawa 2015, s. 144.

zniosła przedwojenne niesprawiedliwości społeczne, szczególnie w dostępie do terapii i profilaktyki dla wszystkich obywateli.

Priorytetem władz stało się szybkie uzupełnienie kadr medycznych w celu wyrównania strat osobowych poniesionych w czasie wojny. Powoływano akademie lekarskie i medyczne, często w miastach, w których do tej pory nie było tradycji uniwersyteckich (m.in. Gdańsk, Białystok, Szczecin)[6]. Powstawały też szkoły felczerskie i pielęgniarskie. Celem tych działań było wykształcenie dużej liczby medyków, a propaganda i coraz ostrzejsze represje wobec młodzieży akademickiej miały za zadanie ukształtowanie inteligencji o światopoglądzie socjalistycznym[7]. Przedstawiciele władz, w licznych wystąpieniach i publikacjach, podkreślali konieczność wychowania „nowego" lekarza – obywatela mającego służyć przede wszystkim społeczeństwu, głównie robotnikowi i chłopu[8]. Naukę organizowano na nowych zasadach, a o jej rozwoju mieli decydować ludzie związani z partią. W tym względzie wzorowano się na strukturalnych rozwiązaniach z ZSRR[9]. Wprowadzono preferencje w przyjęciu na studia dla młodzieży wywodzącej się ze środowiska robotniczego i chłopskiego[10]. W lipcu 1950 r. plenum KC PZPR przyjęło politykę kadrową, czego pokłosiem stało się powołanie kolejnego resortowego ośrodka – Instytutu Kształcenia Kadr Naukowych[11]. Następnym krokiem była wymiana kadr, która w służbie zdrowia przebiegała z trudnościami z powodu oporu części środowiska akademickiego i krytyki wyrażanej względem polityki naukowej prowadzonej przez władze[12].

---

[6] K. Rowiński, *Rys historyczny organizacji kształcenia kadr medycznych w Polsce Ludowej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1978, t. 23, nr 3–4, s. 593–602; W. Noszczyk, *Studia na wydziałach lekarskich*, [w:] W. Noszczyk (red.), *Dzieje medycyny w Polsce*, t. 3, Warszawa 2016, s. 239–250.

[7] J. Chałasiński, *Przeszłość i przyszłość inteligencji polskiej*, Świat Książki, Warszawa 1997, s. 20: „Złamanie dawnej elity społecznej stało się faktem. Nowa inteligencja, powiększona jeszcze o tysiące ludzi z awansu społecznego, stała i najwyższą – choć nie zawsze wysokokwalifikowaną – warstwą klasy pracującej, bez aspiracji i możliwości przewodzenia w życiu polityczno-kulturalnym, nie mówiąc już o «rządzie dusz», który przyświecał przedwojennej elicie".

[8] M. Paciorek, *O wychowaniu „nowego typu lekarza" w Polsce na przełomie lat 40. i 50. XX w.*, „Medycyna Nowożytna" 2014, t. 20, nr 2, s. 143.

[9] P. Hübner, *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1992, s. 678–748.

[10] *Polityka naukowa i struktury organizacyjne nauki w latach 1944–1989*, [w:] L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka (red.), *Historia Nauki Polskiej. Instytucje*, t. 10, 1944–1989, Warszawa 2015, s. 19.

[11] Ibidem. Polska Akademia Nauk powstała na wzór sowieckiej Akademii Nauk.

[12] Np. J. Węgierko, *Będziemy kształcić naszą młodzież zgodnie z zasadami materializmu dialektycznego,* „Służba Zdrowia" 1949, nr 9, s. 1; M. Paciorek, *Rekrutacja stu-*

Wprowadzono powszechne współzawodnictwo pracy, w którym uczestniczyli również pracownicy służby zdrowia[13]. Popularne wśród medyków było dawstwo krwi oraz zakładanie klubów krwiodawców[14]. Pracownicy stacji krwiodawstwa deklarowali współzawodnictwo w poborze krwi. Planowano wyprodukowanie określonej liczby litrów krwi konserwowanej. W ramach planu sześcioletniego wyznaczano coraz wyższe normy przetaczania krwi „na łóżko szpitalne" oraz budowę gmachu dla Instytutu Hematologii[15].

Istotnym elementem zaplanowanych działań był przekaz propagandowy, co uzyskano przez publikacje w czasopismach, np. „Służbie Zdrowia" (1949) – tygodniku skierowanym do środowiska medycznego, czy też popularnym „Zdrowiu" – wydawanym przez organ PCK. W „Służbie Zdrowia"[16] obok artykułów promujących medycynę radziecką zamieszczano informacje o niesprawiedliwości społecznej w krajach zachodnich, o trudności w dostępie do krwi ratującej życie dla zwykłych obywateli itp.

Powołanie Instytutu Hematologii było też doskonałą okazją do propagowania nauki radzieckiej. W ZSRR transfuzjologia była bardzo dobrze rozwinięta, co było szczególnie widoczne na tle pseudonaukowych doktryn głoszonych przez Rosjan (np. Trofima Łysenki, Olgi Lepieszyńskiej). Nie można było podważyć osiągnięć sowieckich uczonych w organizacji Służby Krwi, metod jej konserwacji czy medycyny doświadczalnej związanej z krwią[17].

---

dentów na wydziały lekarskie w II połowie lat 40. i 50. XX w. elementem polityki wobec inteligencji, „Medycyna Nowożytna" 2012, nr 1–2, s. 219–234; B. Płonka-Syroka, *75 lat polskiej medycyny i farmacji we Wrocławiu. Wybrane elementy historii wrocławskich wyższych uczelni. Część pierwsza (1945–1949)*, „Medycyna Nowożytna Studia nad Kulturą Medyczną" 2022, t. 28, nr 1, s. 116.

[13] B. Czechowski, *Współzawodnictwo pracy w służbie zdrowia*, „W Służbie Zdrowia" 1948, nr 9–10, s. 294–295. W 1948 r. powstał Główny Komitet Współzawodnictwa Pracy.

[14] „Służba Zdrowia" 1951, nr 1, s. 4.

[15] *Plan Sześcioletni opracowany z inicjatywy PZPR w celu budowy podstaw gospodarczych socjalizmu*, „Służba Zdrowia" 1950, nr 48, s. 3.

[16] M. Paciorek, *Prasa lekarska w Polsce w latach 1945–1949*, „Kwartalnik Nauki i Techniki" 2010, t. 55, nr 3–4, s. 145–184; M. Paciorek, *Idea ruchu…*, op. cit.

[17] Pierwszy na świecie Instytut Przetaczania Krwi powstał w 1926 r. w ZSRR. W latach 40. XX w. w ZSRR istniał Centralny Instytut Przetaczania Krwi w Moskwie i kilkanaście instytutów w większych miastach, które prowadziły wspólne działania badawcze i programowe; R. Paliga, *Krwiolecznictwo i krwiodawstwo w medycynie polskiej XIX i XX wieku (1831–1951)*, Zielona Góra 2014, s. 172; T. Szymkiewicz, *Organizacja krwiodawstwa w Związku Radzieckim*, „Lekarz Wojskowy" 1950, nr 11, s. 81; В.М. Новоселов, Б.Н. Гайфуллин, *Основатель экспериментальной геронтологии человека А.А. Богданов (Малиновский*), *ДОКЛАДЫ МОИП*, 2020, s. 41–49; http://www.blood.ru/about/istoriya.html [dostęp: 20.06.2021].

Upolitycznienie nauki

Wraz z ewolucją zmian politycznych postępował proces ideologizacji nauki. 17 stycznia 1950 r. powstała Komisja Organizacji Nauki TNW, której celem było przeprowadzenie procesu zmian systemowych[18]. Przy ministrze zdrowia w tym samym roku powołano Radę Naukową[19], m.in. do wypracowania powiązań między polską i radziecką nauką[20]. Organizowano podróże do Związku Radzieckiego w celu budowania „więzi naukowych". W konsekwencji doszło do wytworzenia sieci wpływów personalnych i partyjnych. W styczniu 1950 r. do Moskwy wyjechała delegacja 14 osób[21]. Po powrocie dzielono się wrażeniami na łamach „Służby Zdrowia"[22]. Opisywano wysoki poziom

[18] P. Hübner, *Polityka naukowa w Polsce…*, op. cit., s. 685; idem, *Polityka naukowa i struktury…*, op. cit., s. 41.

[19] I Rada Naukowa przy Ministrze zdrowia (1951–1953): Prezydium – przewodniczący prof. Ludwik Paszkiewicz, sekretarz Irena Hausman, członkowie – Ludwik Hirszfeld, Jerzy Jakubowski, Marcin Kacprzak, Anna Karlińska, Emil Paluch, Ksawery Rowiński, Jan Świderski, członkowie Rady Naukowej – Tadeusz Baranowski, Rajmund Barański, Gustaw Berman, Andrzej Biernacki, Franciszek Czubalski, Janina Galasińska-Landsberger, Leon Gangel, Franciszek Groeger, Józef Handelsman, Kamila Kancewicz, Tadeusz Kielanowski, Hugon Kowarzyk, Zygmunt Kuligowski, Adam Kunicki, Anastazy Landau, Henryk Lewenfisz, Franciszek Łukaszczyk, Leon Manteuffel, Janina Misiewicz, Czesław Murczyński, Brunon Nowakowski, Stanisław Popowski, Feliks Przesmycki, Ludwik Przysuski, Eleonora Reicher, Jan Roguski, Ireneusz Roszkowski, Bolesław Skarżyński, Witold Starkiewicz, Jerzy Suchanek, Janusz Supniewski, Bolesław Szarecki, Zygmunt Szymanowski, Jakub Węgierko, Witold Zawadowski. L. Hirszfeld, L. Paszkiewicz, I. Hausman, K. Rowiński (red.), *Dziesięciolecie Medycyny w Polsce Ludowej 1944–1954*, Warszawa 1954.

[20] I. Hausmanowa, *Kongres nauki a Rada Naukowa przy ministrze Zdrowia*, „Służba Zdrowia" 1951, nr 15, s. 2; *Rada Naukowa spełni ważne zadanie w Planie 6 letnim*, wywiad z prof. dr. L. Paszkiewiczem, „Służba Zdrowia" 1951, nr 13, s. 1.

[21] Skład delegacji polskiej: Jerzy Szatachelski (wiceminister zdrowia), Jan Wolański (zastępca kierownika Wydziału Administracyjno-Samorządowego KC PZPR), Zygmunt Gryngberg (dyr. Departamentu Planowania), Walery Titkow (dyr. Departamentu Szkolnictwa i Nauki), Jan Rutkiewicz (dyr. Departamentu Lecznictwa), Helena Słomczyńska (dyr. Departamentu Ochrony Zdrowia Matki i Dziecka), inż. Ignacy Keliner (wicedyrektor Departamentu zaopatrzenia i Farmacji), Irena Hausmanowa (radca do spraw nauki w departamencie Szkolnictwa i Nauki), prof. Wilhelm Czarnocki (rektor Akademii Lekarskiej w Gdańsku), prof. Emil Paluch (rektor Akademii Lekarskiej w Łodzi), doc. Stanisław Hornung (dyr. Państwowego Instytutu przeciwgruźliczego), prof. Tadeusz Baranowski (kierownik Katedry Chemii Fizjologicznej Akademii Lekarskiej we Wrocławiu), doc. dr Witold Starkiewicz (kierownik Katedry Okulistycznej Akademii Lekarskiej w Szczecinie), doc. dr Manteuffel (ordynator Oddziału Chirurgicznego Szpitala Wolskiego w Warszawie) – na podstawie publikacji w „Służba Zdrowia" 1950, nr 1–5.

[22] *Wyjazd delegacji polskiej służby zdrowia do Moskwy*, „Służba Zdrowia" 1950, nr 2, s. 1: „Poznamy osiągnięcia socjalistycznej służby zdrowia – podsekretarz Stanu dr Jerzy Sztachelski o celach wyjazdu delegacji polskiej służby zdrowia do ZSRR".

radzieckiej medycyny oraz doskonałą organizację zarządzania służbą zdrowia. Przekaz propagandowy przekonywał o wyższości dokonań naukowych i medycznych Związku Radzieckiego w stosunku do medycyny światowej oraz podkreślał wartość przyjaźni polsko-radzieckiej[23]. Pierwszymi instytucjami, które zostały przedstawione delegacji polskiej, były priorytetowe dla sowieckiej upolitycznionej medycyny Instytut Teorii i Historii Medycyny i Służby Zdrowia oraz Instytut Przetaczania Krwi[24]. W latach 1948–1952 odbywały się liczne podróże i rewizyty oraz wymiany uczonych nazywane „umacnianiem przyjaźni", lecz ich głównym celem było doprowadzenie do ujednolicenia struktur zarządzania w opiece zdrowotnej we wszystkich krajach bloku socjalistycznego[25].

Manifestacją osiągnięć uczonych w państwie socjalistycznym miał być międzynarodowy Kongres Nauki, którego zamysł powstał już w 1948 r. Doszło jednak do opóźnień w przygotowaniach, głównie ze względu na zmiany personalne w organizacjach decyzyjnych oraz na zawirowania polityczne w kraju[26]. Komitet Organizacyjny kongresu powołano w marcu 1949 r., a w marcu 1950 – Komitet Wykonawczy[27]. W ramach przygotowań do międzynarodowego kongresu otwierano instytuty resortowe i organizowano liczne zjazdy towarzystw naukowych – m.in. ortopedów, laryngologów, pediatrów[28]. Odbył się wówczas pierwszy w Polsce Zjazd Hematologów[29].

---

[23] *Radziecka Służba Zdrowia wyrazem socjalistycznej epoki w rozwoju ludzkości, wywiad z Wiceministrem Zdrowia dr Jerzym Sztachelskim*, „Służba Zdrowia" 1950, nr 5, s. 1.

[24] „Służba Zdrowia" 1950, nr 3, s. 1.

[25] R.F. Brigdman, *Międzynarodowe tendencje w dziedzinie organizacji i badań nad opieką zdrowotną*, [w:] J. Fry, W.A.J. Ferndale (red.), *Międzynarodowa opieka medyczna. Porównanie i ocena organizacji opieki zdrowotnej na świecie*, Warszawa 1976, s. 6–18; „cechą wyróżniającą kraje socjalistyczne jest połączenie wszelkiej działalności związanej ze zdrowiem w jednym hierarchicznym systemie, który jednoczy w sobie lecznictwo ogólne, szpitalne oraz indywidualną opiekę profilaktyczną" – ibidem, s. 11.

[26] P. Hübner, *Polityka naukowa w Polsce…*, op. cit., s. 483–493.

[27] J. Piskurewicz, *Społeczny ruch naukowy w Polsce w latach 1944–1989*, [w:] L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka (red.), *Historia Nauki Polskiej. Instytucje*, t. 10, cz. 2, Warszawa 2015, s. 226.

[28] W. Noszczyk, *Resortowe instytuty naukowo-badawcze*, [w:] W. Noszczyk (red.), *Dzieje medycyny w Polsce t. 3, lata 1944–1989*, Warszawa 2016, s. 177–230.

[29] Po otwarciu zjazdu przemówił Jerzy Jakubowski. Podkreślił, że Zjazd odbywa się w czasie przygotowań do I Kongresu Nauki Polskiej, który świadczy o patronacie państwa nad nauką oraz wyznacza jej znaczenia we wspólnym budowaniu nowego porządku polityczno-społecznego: „Nauka Polska zajmuje miejsce centralnego ośrodka twórczego zarówno w dziedzinie ideologii i światopoglądu, jak i teorii praktyce wszystkich gałęzi życia", B. Giędosz, H. Gaertner (red.), *Pamiętnik I Ogólnopolskiego Zjazdu Hematologów Kraków 28.V–30.V 1950*, Warszawa 1953, s. 7.

W każdym ze spotkań uczestniczyli Rosjanie. Byli zapraszani do prezydiów i komitetów organizacyjnych, a w czasie konferencji, jako goście specjalni, przedstawiali dorobek radzieckiej medycyny w formie upolitycznionych referatów.

Zjazdy towarzystw naukowych wykorzystywano do działań propagandowych. Irena Hausmanowa, pełniąca funkcję sekretarza Rady Naukowej, pisała: „Dyskusje przedkongresowe zachęciły pewnych naukowców, innych po prostu zmusiły do zapoznania się z dorobkiem nauki radzieckiej i z materializmem dialektycznym”[30].

Pierwszy ogólnopolski Zjazd Hematologów odbył się w dniach 28–30 maja 1950 r. w Krakowie, gdzie prężnie działał Tadeusz Tempka, jeden z pionierów polskiej hematologii, który stworzył zespół określany w piśmiennictwie jako „szkoła hematologiczna Tadeusza Tempki”[31]. W trakcie obrad pierwszego Zjazdu Hematologów powołano Polskie Towarzystwo Hematologiczne[32]. W przemówieniu inauguracyjnym, przewodniczący towarzystwa Tadeusz Tempka podkreślał znaczenie pracy lekarzy w nowej rzeczywistości politycznej:

> czy zawiązanie Towarzystwa Hematologicznego i Zjazd były potrzebne, a nawet konieczne? Odpowiedź musi brzmieć pozytywnie. Bowiem my, polscy hematolodzy, musimy wykazać się w oczach Odrodzonej i Nowej Polski naszym dorobkiem naukowym ostatniego pięciolecia,

[30] I. Hausmanowa, *Kongres nauki a Rada Naukowa przy ministrze Zdrowia*, „Służba Zdrowia” 1951 nr 15, s. 2, „nie udało się rozwinąć szeroko krytyki i samokrytyki naukowej, wprost przeciwnie hasło to nie znalazło prawie żadnego oddźwięku wśród naszych naukowców. Pracowniom nauki lekarskiej nie tylko jest obca w większości przypadków metodyka materializmu dialektycznego, ale na ogół nie bardzo rozumieją oni na czym w ich dziedzinie ona konkretnie polega”.

[31] L. Kuźnicki, *Warunki rozwoju nauki w Polsce w latach 1944–1989. Ujęcie biologa*, [w:] L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka (red.), *Historia Nauki Polskiej. Warunki rozwoju nauki polskiej*, t. 10, 1944–1989, Warszawa 2015, s. 382; R.W. Gryglewski, W. Lebowa, P. Lebowa, *Profesor Tadeusz Tempka – hematolog, balneolog*, [w:] A. Jurczyszyn, R.W. Gryglewski (red.), *Profesor Tadeusz Tempka, pionier polskiej hematologi*i, Kraków 2022, s. 35–53. Tadeusz Tempka (1885–1974) – od 1928 r. profesor i wykładowca na Uniwersytecie Jagiellońskim, internista, hematolog. Twórca polskiej szkoły hematologicznej (współpracownicy i wychowankowie: Julian Aleksandrowicz, Mieczysław Kubiczek, Adam Sokołowski, Stanisław Kirchmayer, Edward Szczeklik, Witold Zahorski, Józef Japa i inni) – A. Śródka, *Uczeni Polscy XIX i XX stulecia*, t. IV, Warszawa 1998, s. 365.

[32] H. Kowarzyk, *Polskie Towarzystwo Hematologów i transfuzjologów, Polish socjety of Haematology*, [w:] L. Łoś (red.), *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych. Towarzystwa naukowe działające obecnie w Polsce*, t. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1978, s. 333. Do 1975 r. obowiązywała nazwa Polskie Towarzystwo Hematologiczne. Później zmieniono na Polskie Towarzystwo Hematologów i Transfuzjologów B. Giędosz, H. Gaertner (red.), op. cit., s. 7. W publikacji L. Hirszfeld, L. Paszkiewicz, I. Hausman, K. Rowiński (red.), op. cit., s. 241 napisano, że Polskie Towarzystwo Hematologiczne powstało w 1949 r.

> musimy udowodnić, że mimo trudnych powojennych warunków pracy naukowej nie pozostaliśmy w tyle za innymi. Musimy również omówić nasze zamierzenia na naszą nową przyszłość[33].

W obradach Zjazdu wzięli udział politycy – m.in. minister zdrowia Jerzy Sztachelski oraz lekarze, których praktyka i zainteresowania badawcze oscylowały wokół zagadnień związanych z transfuzjologią i chorobami krwi. Nie zabrakło ważnych osobistości z ZSRR. W zjeździe uczestniczyli prof. Andriej A. Bagdasarow – dyrektor Centralnego Instytutu Konserwacji i Przetaczania Krwi w Moskwie oraz prof. Aleksandr Kisielow – dyrektor Instytutu Naukowo-Badawczego Przetaczania i Konserwacji Krwi w Leningradzie[34].

Po zakończeniu obrad Zjazdu delegacja radziecka wraz z osobami decyzyjnymi z Ministerstwa Zdrowia i Polskiego Czerwonego Krzyża oraz Dyrektorem Departamentu Lecznictwa Janem Rutkiewiczem odbyła podróż po kraju. Wizytowano wyróżniające się stacje, w których przeprowadzano konserwację krwi, zlokalizowane w Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu. Po zjeździe pojawiły się propagandowe artykuły podkreślające wdzięczność dla nauki radzieckiej za dzielenie się wiedzą i doświadczeniem[35].

Rok później, w dniach 26 czerwca–2 lipca 1951 r. odbył się w Warszawie I Kongres Nauki Polskiej[36]. Był pokazem siły politycznej i manifestacją ideologizacji nauki. W trakcie obrad ogłaszano służebność nauki i uczonych wobec narodu i partii[37]. Hasłem przewodnim kon-

[33] B. Giędosz, H. Gaertner (red.), op. cit., s. 7.

[34] *Uczeni Radzieccy w Polsce dzielą się doświadczeniami w dziedzinie przetaczania krwi. I Zjazd Hematologów od kulis*, „Służba Zdrowia" 1950, nr 24, s. 1; A.A. Bagdasarov, *Blood Transfusion in the USSR*, "British Medical Journal" 1942, nr 2, s. 426–445; A. Kisielev, *New transfusion methods and new blood preparations in the Leningrad Institute for Blood Transfusion*, „Prakticky lekar" 1951, nr 31, z. 6, s. 132–135; A. Kisielev, *New methods of blood transfusion and new blood derivative preparations of the Leningrad Institute for Blood Transfusion*, „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej" 1953, t. 23, nr 6a, s. 1021–1027.

[35] „Służba Zdrowia" 1950, nr 48, s. 1. Jerzy Rutkowski podkreślał, że dzięki radzieckim profesorom podczas I Zjazdu Hematologów została stwierdzona wartość krwi konserwowanej. Nie była to prawda. Dyskusje nad wartością krwi świeżej i konserwowanej trwały do końca lat 30. XX w. Po zakończeniu wojny w Hiszpanii w 1938 r. stwierdzono bezsprzecznie, iż krew konserwowana i tworzenie banków krwi tworzą nowoczesną Służbę Krwi. Wywód Rutkowskiego służył celom propagandowym i politycznym – głównie przypodobaniu się ówczesnej władzy.

[36] *Kongres Nauki Polskiej*, Warszawa 1953, s. 5; P. Hübner, *Polityka naukowa i struktury…*, op. cit., s. 40–41; L. Kuźnicki, op. cit., s. 382. Obrady kongresowe zbiegły się z rozpoczęciem działalności Instytutu Hematologii.

[37] *Witamy I Kongres Nauki Polskiej „Służba Zdrowia"* 1951, nr 26, s. 1; J. Róziewicz, W. Rolbiecki, *Współpraca nauki polskiej z nauką radziecką w 30-leciu PRL*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1977, t. 22, nr 4, s. 722.

gresu było włączenie nauki i uczonych do budowy fundamentów socjalizmu w Polsce oraz powiązania badań naukowych z realizacją produkcyjnego planu 6-letniego[38].

Powstanie Instytutu Hematologii

Początkowo zadania Instytutu Hematologii były ściśle związane z organizacją służby krwi w Polsce. Praca Instytutu skupiała się na produkcji preparatów krwiopochodnych i produkcji suchego osocza oraz opracowaniu procedur konserwacji krwi. Organizację krwiodawstwa i krwiolecznictwa w Polsce pozostawiono głównie w gestii PCK, natomiast Instytut Hematologii pełnił rolę nadzorującą i kontrolną[39]. Jednym z problemów koniecznych do rozwiązania była dostępność krwi. Dawcy otrzymywali wynagrodzenie z kasy państwowej w zależności od oddanych mililitrów (od 200 do 350 ml w jednej donacji), więc krwiodawstwo honorowe (bezpłatne) niosło wymierną oszczędność w finansach publicznych. Dodatkowo wykorzystano ideę dawstwa krwi jako narzędzie narracji socjalistycznej. Oddawanie krwi – akt wypływający z solidarności ludzkiej i miłosierdzia – zostało wykorzystane w propagandzie politycznej.

Instytut Hematologii potrzebował lokalu do rozpoczęcia działalności. Przeznaczono na ten cel budynek szpitala zakaźnego na ul. Chocimskiej 5[40]. Poza tym w planie 6-letnim ogłoszonym w 1950 r. uwzględniono budowę nowego gmachu dla Instytutu.

Już od stycznia 1951 r. trwały przygotowania organizacyjne dla nowej instytucji. Pełnomocnikiem Ministra Zdrowia w sprawie organizacji Instytutu Hematologii został chirurg Artur Hausman, który nie był znany w środowisku hematologów, nie zajmował się hematologią ani transfuzjologią[41]. Jako chirurg pracujący w Centralnym Szpitalu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego i członek Polskiej Partii

[38] „Służba Zdrowia" 1951, nr 19, s. 1.

[39] Po wojnie nie było obowiązujących standardów metodologii przetaczania krwi. W większości przypadków wykonywano transfuzję metodą bezpośrednią, tzn. pobierano krew od dawcy i podawano biorcy za pomocą strzykawki zmieniającej kierunek przepływu. Metodę powyższą stosowano do końca lat 50. XX w. Upowszechnianie stosowania krwi konserwowanej było ściśle związane z jej dostępnością w stacjach konserwacji krwi.

[40] *Plan Sześcioletni opracowany z inicjatywy PZPR w celu budowy podstaw gospodarczych socjalizmu*, „Służba Zdrowia" 1950, nr 48, s. 3.

[41] L. Hirszfeld, L. Paszkiewicz, I. Hausman, K. Rowiński (red.), op. cit., s. 231: „W krótkim czasie stworzono sieć stacji przetaczania krwi i powołano do życia Instytut Hematologii, którego organizatorem i pierwszym dyrektorem był zmarły w grudniu 1953 r. Artur Hausman".

Robotniczej był natomiast „sprawdzony politycznie”[42]. Po przygotowaniu bazy lokalowej wydelegowano do Moskwy personel tworzącej się instytucji w celu przeszkolenia[43]. W maju 1951 r. w Centralnym Instytucie Przetaczania Krwi w Moskwie odbył się kilkutygodniowy kurs dla kadr: pielęgniarek, bakteriologów i lekarzy[44]. Przez dwa tygodnie, codziennie po sześć godzin słuchano wykładów teoretycznych, później przystąpiono do zajęć praktycznych[45].

Instytut Hematologii rozpoczął działalność w czerwcu 1951 r., natomiast oficjalne otwarcie zorganizowano w listopadzie 1951 r.[46] W uroczystości uczestniczyli: minister zdrowia Jerzy Sztachelski, minister generał dywizji Piotr Jaroszewicz, wiceminister Bogusław Kożusznik, przedstawiciel KC PZPR Ludwik Przysucki, wielu profesorów, lekarzy, dziekan wydziału lekarskiego Akademii Medycznej w Warszawie Marcin Kacprzak i inni. W przemowach podkreślano, że Instytut jest dziełem kolektywnej pracy lekarzy, personelu medycznego i robotników. Odwołano się też do współzawodnictwa i planu 6-letniego. Z dumą ogłaszano, że dzięki pracom Instytutu w ciągu sześciu miesięcy wykonano liczbę transfuzji zgodną z normą radziecką (liczba litrów przetoczonej krwi na łóżko szpitalne). Podkreślano również, że Instytut musi zapewnić ojczyźnie „moc obronną”, a jego praca wiąże się przede wszystkim z przetaczaniem krwi[47]. Oficjalne twierdzenia były zgodne z planami Ministerstwa Zdrowia i z pracą realizowaną w Instytucie w pierwszych latach działalności[48].

---

[42] Acta sygn. IPN 0772/3612, Hausman Alfred Artur s. Pawła. Gdy analizuje się jego wypowiedzi protokołowane podczas zebrań Kolegium Naukowego Instytutu Hematologii w czasie zebrań w 1952 r., nie sposób oprzeć się wrażeniu, że powoływanie na praktyczne rozwiązania radzieckie oraz konieczność wzorowania się na nich były szczerymi osądami lekarza praktyka. AAN, IH/ 2/2582/0/1/19/52, k. 1–40.

[43] L. Hirszfeld, L. Paszkiewicz, I. Hausman, K. Rowiński (red.), op. cit., s. 242.

[44] A. Hausman, *Służba Krwi w Związku Radzieckim, dyr. Instytutu Hematologii w Warszawie. Dr n. med. Artur Hausman*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 23, s. 2.

[45] *Instytut Hematologii rozpoczął pracę. Najcenniejszy lek krew*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 27, s. 4. Delegacja: lekarze – Artur Hausman, Irena Szyszkowicz, J. Ławkowicz, pielęgniarki – B. Skibicka, I. Kalinowska, laborantki – N. Wienerowa. Nazwiska ustalone na podstawie doniesień prasy.

[46] W. Rudowski, *25-lecie działalności Instytutu Hematologii w Warszawie (1951–1976)*, [w:] *Instytut Hematologii w Warszawie*, Warszawa 1976, s. 5–28; Hausman wnioskował o ustalenie święta otwarcia instytutu 7 listopada w nawiązaniu do rewolucji październikowej, co zostało przyjęte przez członków Kolegium – AAN, IH, op. cit., k. 24.

[47] *Otwarcie Instytutu Hematologicznego w Warszawie*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 46, s. 1.

[48] Hausman podczas spotkania z kolegium naukowym Instytutu 30.07.1952 r. stwierdził, że „kolegium naukowe Instytutu ma jedno najważniejsze zadanie – służba krwi w Polsce. Zadanie zasadnicze poprawić służbę krwi w całej Polsce”. AAN, IH, op. cit., k. 39, s. 2.

Podczas uroczystości otwarcia wizytowano oddziały kliniczne Instytutu: Oddział Chirurgiczny (z pododdziałem oparzeń), którego ordynatorem był Artur Hausman, Oddział Chorób Wewnętrznych (ordynator Edward Kowalski), oraz pierwszy w Polsce Oddział Hematologiczny, którego ordynatorem został Włodzimierz Ławkowicz[49]. W Instytucie funkcjonowały działy konserwacji krwi oraz pracownie naukowo-bakteriologiczne, serologiczne i zwierzętarnia[50].

Aby urozmaicić uroczystość otwarcia, zorganizowano wystawę przedstawiającą osiągnięcia dotychczasowej pracy Instytutu Hematologii. Jedną z prac była publikacja *Konserwacja i przetaczanie krwi* pod redakcją Artura Hausmana. Podjęto w niej próbę stworzenia standardów konserwacji krwi w Polsce, ustalenie metodologii jej przetaczania oraz opracowania wskazań klinicznych do zabiegu. Skrypt zredagowano w przystępnej formie. Zawierał pierwsze w Polsce przepisy do praktycznego wykorzystania w stacjach przetaczania i konserwacji krwi. Publikacja zawierała 13 rozdziałów: badanie krwiodawców i ich rejestracja; przygotowanie, przechowywanie, kontrola i rozprowadzanie wzorcowych izohemoaglutynujących surowic; oznaczanie grup krwi, badanie czynnika Rh; przygotowanie, przechowywanie, dokumentacja i wydawanie krwi konserwowanej; przygotowanie surowicy leczniczej osocza i masy krwinkowej; badanie bakteriologiczne krwi konserwowanej, osocza i surowicy leczniczej; kontrola wody używanej do przygotowywania roztworów konserwujących krew i środki zastępcze krwi; małe skrzynki izotermiczne; technika przetaczania krwi, osocza, surowicy i masy krwinkowej; wskazania do przetaczania krwi pełnej, masy krwinkowej, osocza, surowicy i suchego osocza; przeciwskazania do przetaczania krwi, osocza, i surowicy oraz ostatni – sekcja zwłok osób zmarłych po przetoczeniu krwi[51].

W ramach wspomnianej wystawy prezentowano również wyprodukowane w Instytucie preparaty krwiopochodne – liofilizowane izoaglutyniny grupowe (konieczne do oznaczania grup krwi) oraz nowoczesne wówczas preparaty hamujące krwawienie, tzw. błony fibrynowe oraz gąbki fibrynowe (prototyp współczesnego spongostanu), a także suche preparaty krwi[52].

[49] W. Rudowski, op. cit., s. 5–28.

[50] Pomieszczenia dla zwierząt, na których prowadzono doświadczenia oraz próby biologiczne.

[51] A. Hausman (red.), *Konserwacja i przetaczanie krwi, przepisy opracowane przez Instytut Hematologii w Warszawie*, Warszawa 1951; „Służba Zdrowia" 1951, nr 46, s. 2.

[52] L. Hirszfeld, L. Paszkiewicz, I. Hausman, K. Rowiński (red.), op. cit., s. 231–243. Błony fibrynowe i gąbki wyprodukowano w oparciu o technologię udostępnioną przez Rosjan.

Otwarcie Instytutu opisywano w prasie:

> Pracownia fizjologiczna wykonała ponad 150 badań biologicznych i zabiegów na zwierzętach, pracownia serologiczna 9.856 badań nad grupą krwi i czynniku Rh, pracownia Wasermana 12 000 badań [badania w kierunku kiły], pracownia bakteriologiczna – 822 kontroli jałowości krwi i powietrza w boksach gdzie pobierana jest krew od dawców. Pracownia biochemiczna produkuje dekstran, błony fibrynowe, gąbki fibrynowe i suchą plazmę. Kierownikiem oddziału chirurgicznego jest A. Hausman, oddział posiada70 łóżek, otwarty przed 5 tygodniami. Wykonuje się wszystkie zabiegi chirurgiczne ze szczególnym uwzględnieniem wpływu przetaczania krwi na pooperacyjny przebieg choroby[53].

Od czerwca 1951 r. Instytut prowadził pracę na wielu płaszczyznach – produkcyjnej, klinicznej i naukowej. Działała w nim Rada Naukowa Instytutu pod przewodnictwem prof. Ludwika Hirszfelda, której zebrania odbywały się raz na pół roku i dotyczyły głównie nadzorowania poziomu naukowego prac Instytutu. Z inicjatywy Artura Hausmana w czerwcu 1952 r. powołano Kolegium Naukowe Instytutu składające się z 14 członków[54]. W zamyśle dyrektora jego zadaniem było „dbanie, aby nie było nieprzemyślanych posunięć w sprawach służby krwi w kraju"[55]. Ważnym celem kolegium były prace związane z planowaniem różnego rodzaju działań – w tym dobór kierunku badań naukowych w każdym roku działalności Instytutu[56]. Powstanie Kolegium Naukowego wraz z jego statutem zgłoszono jako racjonalizację[57].

W pierwszym roku działalności trwały prace organizacyjne. Zmianie ulegały nazwy działów, ustalano też zakresy obowiązków. Hausman zalecał wzorowanie na sprawdzonych rozwiązaniach radzieckich. W trakcie zebrań często zachęcał pracowników do inspirowania się rozwiązaniami z Instytutów Przetaczania Krwi w Moskwie i Leningradzie[58]. W tym czasie poszukiwano też kierunków rozwoju naukowego. Dyrektor Hausman jako nadzorujący politykę rozwoju naukowego Instytutu twierdził, że Klinika Hematologiczna powinna

[53] „Służba Zdrowia" 1951, nr 46, s. 2.
[54] AAN, IH, op. cit., k. 39, s. 1.
[55] Ibidem.
[56] Ibidem, s. 2.
[57] Ibidem, k. 25.
[58] Na jednym z zebrań Kolegium Naukowego Instytutu zobowiązano Marię Kopeć do zwrócenia się do prof. Andrieja Bagdasarowa – dyrektora Centralnego Instytutu Przetaczani Krwi w Moskwie – o poradę w kwestii doboru problematyki referatu, który miałaby wygłosić delegacja Instytutu Hematologii podczas międzynarodowego Kongresu Hematologii w Lizbonie i Rzymie w 1954 r., ibidem, k. 29.

skupić się na badaniu jednego zagadnienia medycznego, według metodologii pracy naukowej w ZSRR. Sugerował skupienie badań nad małopłytkowością i skazami krwotocznymi: „mamy doskonałą bazę materiałową. Jesteśmy zakładem naukowym. Prace badawcze powinny kroczyć w jednym kierunku. Nie należy się rozpraszać. Trzeba się specjalizować”[59]. Jednym z ważniejszych zadań w pierwszym roku działalności było opracowanie standardów kontroli w celu otrzymania jałowych produktów z krwi, ponieważ często dochodziło do zakażenia bakteryjnego preparatów. Ośrodki kliniczne zgłaszały liczne odczyny po przetoczeniu krwi, co prowadziło do ugruntowania opinii o złej jakości preparatów krwiopochodnych pochodzących z Instytutu. Na zebraniach prowadzono dyskusje na ten temat i poszukiwano źródła problemu. Był to temat skomplikowany, ponieważ zanieczyszczenia bakteryjne mogły pochodzić z każdego etapu procesu – od poboru krwi przez konserwację aż po technikę podania[60].

Warunki pracy były trudne. Borykano się z brakami sprzętu, a aparaty do przetoczeń dostępne w Polsce były nieprecyzyjne lub wadliwe. Bardzo często dochodziło do niewydolności filtrów (zapchanie skrzepami krwi), brakowało też podłoży do posiewów bakteriologicznych. Pracownicy w ramach swoich możliwości próbowali udoskonalić – zracjonalizować dostępny sprzęt. Filtry do aparatów transfuzyjnych pleciono z metalowych siatek i próbowano stosować szklane tuleje wypełnione watą w celu filtracji. Sprowadzano też rozwiązania z innych zaprzyjaźnionych krajów bloku socjalistycznego np. Czechosłowacji[61]. Służba Krwi i jej struktury kształtowały się z trudem, ponieważ nie było wyszkolonych kadr lekarskich, pielęgniarskich ani laboratoryjnych w tej dziedzinie.

W Instytucie Hematologii prowadzono też prace doświadczalne nad wpływem układu nerwowego na układ krwiotwórczy, a lekarze chętnie uczestniczyli w konferencjach poświęconych „zagadnieniom nerwizmu”[62].

Wielkim sukcesem Instytutu Hematologii było uzyskanie polskiego roztworu dekstranu[63]. Hydrolizat otrzymał Kazimierz Zakrzewski,

[59] Ibidem, k. 25.
[60] Ibidem, k. 30–34.
[61] Ibidem, k. 29–34.
[62] Ibidem, k. 4.
[63] Badania Szwedów: Ingelmana i Gronwalla nad dekstranem w 1943 r. doprowadziły do wniosku, iż można nim zastąpić osocze i stosować do wypełnienia łożyska naczyniowego w stanach chorobowych i urazowych. Zaczęto stosować go w szwedzkich szpitalach, a w 1945 r. próbki wysłano do Anglii, w 1946 do Stanów Zjednoczonych. Substancję, która była 6% roztworem „wielodrobinowej, rozproszonej polimerycznie

który w procesie badawczym zajmował się wszelkimi zagadnieniami związanymi z preparatem[64]. W badaniach opierał się na rozwiązaniach i doświadczeniach szwedzkich, jednak do produkcji wykorzystano własny szczep „Leuconostocmesenteroides – L". Preparat nazwano *Poliglukan*[65]. Otrzymany produkt poddano doświadczeniom i badaniom klinicznym w Instytucie Hematologii w 1952 r., a licencja została udostępniona do ZSRR[66].

Innym osiągnięciem Instytutu w latach 50. było opracowanie metody frakcjonowania osocza i uzyskanie gamma globulin, trombiny i fibrynogenu oraz ujednolicone zasad produkcji surowic wzorcowych do określania grup krwi. Zajmowano się również obserwacją mechanizmów krzepnięcia[67].

Od początku działalności prowadzono nowoczesną wówczas diagnostykę chorób krwi. W Oddziale Hematologii wykonywano biopsje szpiku i innych narządów (wątroby, śledziony), bazując na doświadczeniach ośrodka krakowskiego (Julian Aleksandrowicz, Tadeusz Tempka)[68].

Nie mniej ważną działalnością Instytutu było szkolenie lekarzy różnych specjalności, które podjęto już od jesieni 1951 r. Kursy obejmowały wiedzę z zakresu oznaczenia grup krwi i czynnika Rh oraz wskazań klinicznych do stosowania preparatów krwiopochodnych.

Ministerstwo Zdrowia zwróciło się do Instytutu Hematologii o zorganizowanie konferencji poświęconej transfuzji krwi, która odbyła się w listopadzie 1952 r. W Pierwszej Ogólnopolskiej Konferencji Przetaczania Krwi uczestniczyli członkowie struktur formującej się służby krwi w Polsce, pracownicy wydziałów zdrowia rad narodowych, studenci akademii medycznych i inni. Wygłoszone referaty dotyczyły praktycznych kwestii – oznaczania grup krwi, czynnika Rh, wskazań do przetaczania krwi, techniki zabiegu itp.[69]

Artur Hausman jako pierwszy zaczął oficjalnie krytykować gospodarowanie krwią, twierdząc, że jest używana nadmiernie. W 1952 r.

postaci glukozy o ciężarze cząsteczkowym podobnym do albuminy" podano do 1949 r. 5 tys. pacjentów – T. Gunnar, *Dekstran – związek zastępujący surowicę*, „Polski Tygodnik Lekarski" 1949, nr 24, s. 746.

[64] AAN, IH, op. cit., k. 38.

[65] L. Hirszfeld, L. Paszkiewicz, I. Hausman, K. Rowiński (red.), op. cit., s. 240.

[66] E. Kostrzewska, *Badania nad 6% Dekstranem 70 i 10% Dekstranem 40 Polfa*, Warszawa 1973, s. 3.

[67] L. Hirszfeld, L. Paszkiewicz, I. Hausman, K. Rowiński (red.), op. cit., s. 240, 243.

[68] J. Aleksandrowicz, *Schorzenia narządów krwiotwórczych w świetle badań bioptycznych szpiku, śledziony i gruczołów chłonnych*, Kraków 1946. Biopsja była wówczas nowoczesną metodą diagnostyczną i trwały badania nad oceną jej przydatności w diagnostyce chorób krwi.

[69] AAN, IH, op. cit., k. 27–28.

w czasie propagowania transfuzji i zwiększania liczby przetoczeń Hausman nawoływał do racjonalnego używania krwi. Krytykował dążenie do wyrabiania absurdalnych norm transfuzji na łóżko szpitalne, twierdząc, że działania te prowadzą do rozrzutności i narażają pacjentów na powikłania. Postulował konieczność kontroli i normalizacji zużycia krwi oraz wprowadzenie „gospodarki zapobiegania stratom"[70].

Był on świetnym organizatorem i liderem szanowanym przez personel. Pod jego przewodnictwem nowo tworzona instytucja osiągnęła w ciągu dwóch lat pracy niebagatelny dorobek, który został doceniony po jego śmierci[71]. Profesor Jerzy Jakubowski napisał:

> Dyrektor powstałego Instytutu, doc. A. Hausman jako lekarz Armii Radzieckiej, a później polskiej, zaprawiony w zwalczaniu wszelkich trudności, z całym zapałem i oddaniem przystąpił do postawionego mu zadania. Zespół młodych ambitnych naukowców, wierzących w swoje siły i w możliwość powodzenia, objął kierownictwo w podstawowych działach Instytutu, jak serologia bakteriologia, biochemia, fizjologia i fizjopatologia. Z dużą uwagą śledziłem w owym czasie śmiałe poczynania tego zadzierzystego zespołu pracowników z Chocimskiej. Po pewnym czasie nie tylko ja, ale i inni starsi sceptycy, nabrali przekonania do tego dynamicznego stylu pracy… Nie mogę nie wyrazić żalu, że twórca i kierownik tej placówki, bez reszty oddany sprawie budowy nowej, szczęśliwej ojczyzny doc. Dr. Artur Hausman nie zaznał tego, co nazywamy szczęściem z dokonanego dzieła[72].

Podsumowanie

Powstanie Instytutu Hematologii było konsekwencją rozwoju transfuzjologii i hematologii, jak i zmian organizacji nauki w Polsce (był jednym z powstających wówczas resortowych instytutów). W pierwszych latach funkcjonowania Instytutu działania ukierunkowano głównie na wszelkie kwestie związane z leczeniem krwią oraz na organizację podstawowych działów klinicznych – chirurgicznego, hematologicznego (pierwszego w Polsce) oraz chorób wewnętrznych. Transfuzjo-

[70] *I Ogólnopolska Konferencja Przetaczania Krwi*, „Służba Zdrowia"1952, nr 48, s. 6. W czasie konferencji postulowano wprowadzenie zmian norm zużycia krwi na łóżko szpitalne w zależności od specjalności. Na łóżko urazowe – 700 ml na rok, na łóżko neurologiczne, wenerologiczne, psychiatryczne o wiele mniej.

[71] M. Wroński, op. cit., s. 445. Okoliczności jego śmierci, określane jako „śmierć nagła", nigdy nie zostały upublicznione, chociaż w środowisku tajemnicą poliszynela były doniesienia o samobójstwie.

[72] J. Jakubowski, *O Instytucie Hematologii (pamięci Artura Hausmana)*, „Polski Tygodnik Lekarski" 1954, nr 13, s. 412–414.

logia była wówczas dziedziną w pełni rozwiniętą. Odkrycie czynnika Rh w 1940 r. dokończyło poszukiwania serologiczne, a na podstawie doświadczeń wojennych ustalono też praktyczne aspekty organizacyjne (banki krwi konserwowanej, metoda pośrednia zabiegu). W Polsce mimo doświadczenia poszczególnych stacji konserwacji i krwiodawstwa, brakowało ośrodka nadrzędnego, pełniącego funkcję nadzorczą nad poborem i dystrybucją krwi, jakie funkcjonowały w większości krajów Europy. Zadania te powierzono Instytutowi Hematologii.

Zespół Instytutu składał się z młodych ludzi na początku swojej kariery naukowej. Artur Hausman był jedynym docentem[73]. W trudnych ekonomicznie i politycznie powojennych czasach, dzięki entuzjazmowi zespołu i kreatywnej pracy, udało się stworzyć Instytut Hematologii, w którym prowadzono prace naukowe, publikowano wartościowe prace na bazie doświadczeń własnych, prowadzono prace laboratoryjne i produkcję preparatów krwi. Dorobek naukowy Instytutu Hematologii oceniono po śmierci Hausmana jako znaczący, co skutkowało szybkimi habilitacjami kierowników poszczególnych działów Instytutu. Szczególnie cennym dorobkiem dla dalszego rozwoju nauk medycznych zabiegowych (chirurgii, ortopedii), były prace nad Dekstranem – preparatem wypełniającym łożysko naczyniowe oraz publikacje o treściach standaryzujących sposób konserwacji krwi w Polsce.

Obiektywnie trzeba stwierdzić, że w tym pierwszym dla Instytutu okresie medycyna polska otrzymała gotowe rozwiązania organizacyjne oparte na wieloletniej praktyce radzieckiej. Stworzenie scentralizowanego systemu Służby Krwi w ciągu dwóch lat działalności Instytutu opierało się więc na gotowych i sprawdzonych rozwiązaniach praktycznych. Były one podstawą do dalszego rozwoju Instytutu, którego działania ewoluowały w kierunku medycyny klinicznej skupiającej się na problemach diagnostyczno-terapeutycznych chorób krwi, tworząc w ciągu dziesięciu lat wiodący w Polsce ośrodek hematologiczny.

Bibliografia

Archiwa

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Instytut Hematologii DPN-001, Dz. Planowania Naukowego, Dokumentacji i Informacji Naukowej. Posiedzenia Kolegium – protokoły posiedzeń wraz z protokołami. sygn. 2/2582/0/1/19.

[73] Zbiory archiwalne – Stara Książka Lekarska…, op. cit., k. 11, 15.

Instytut Pamięci Narodowej
Akta IPN 0772/3612, Hausman Alfred Artur s. Pawła.
Główna Biblioteka Lekarska w Warszawie
Dział Starej Książki Lekarskiej, zbiory archiwalne, teczka osobowa Artur Hausman – Izba lekarska Gdańsko Pomorska, PL/327/7/0/94.
Dz.U. z dn. 16 lipca 1951.

Opracowania

I Ogólnopolska Konferencja Przetaczania Krwi, „Służba Zdrowia" 1952, nr 48.
Aleksandrowicz J., *Schorzenia narządów krwiotwórczych w świetle badań bioptycznych szpiku, śledziony i gruczołów chłonnych*, Kraków 1946.
Bagdasarov A.A., *Blood Transfusion in the USSR*, „British Medical Journal" 1942, nr 2.
Brigdman F.R., *Międzynarodowe tendencje w dziedzinie organizacji i badań nad opieką zdrowotną*, [w:] J. Fry, J.A.W. Ferndale (red.), *Międzynarodowa opieka medyczna. Porównanie i ocena organizacji opieki zdrowotnej na świecie*, Warszawa 1976.
Czechowski B., *Współzawodnictwo pracy w służbie zdrowia*, „W Służbie Zdrowia" 1948, nr 9–10.
Chałasiński J., *Przeszłość i przyszłość inteligencji polskiej*, Warszawa 1997.
Giędosz B., Gaertner H. (red.), *Pamiętnik I Ogólnopolskiego Zjazdu Hematologów Kraków 28.V–30.V 1950*, Warszawa 1953.
Gryglewski R.W., Lebowa W., Lebowa P., *Profesor Tadeusz Tempka – hematolog, balneolog*, [w:] A. Jurczyszyn, R.W. Gryglewski (red.), *Profesor Tadeusz Tempka, pionier polskiej hematologii*, Kraków 2022.
Gunnar T., *Dekstran – związek zastępujący surowicę*, „Polski Tygodnik Lekarski" 1949, nr 24.
Hałoń E. (red.), *II Kongres Nauki Polskiej. Materiały i dokumenty, Warszawa 26–29 czerwca 1973*, Warszawa 1974.
Hausman A. (red.), *Konserwacja i przetaczanie krwi, przepisy opracowane przez Instytut Hematologii w Warszawie*, Warszawa 1951.
Hausman A., *Służba Krwi w Związku Radzieckim, dyr. Instytutu Hematologii w Warszawie. Dr n. med. Artur Hausman*, „Służba Zdrowia" 1951, nr 23.
Hausmanowa I., *Kongres nauki a Rada Naukowa przy ministrze Zdrowia*, „Służba Zdrowia" 1951, nr 15.
Hirszfeld L., Paszkiewicz L., Hausman I., Rowiński K. (red.), *Dziesięciolecie Medycyny w Polsce Ludowej 1944–1954*, Warszawa 1954.

http://www.blood.ru/about/istoriya.html.
Hübner P., *Polityka naukowa i struktury organizacyjne nauki w latach 1944–1989*, [w:] L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka, *Historia Nauki Polskiej. Instytucje*, t. 10, cz. 2, 1944–1989, Warszawa 2015.
Hübner P., *Polityka naukowa w Polsce w latach 1944–1953. Geneza systemu*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
Instytut Hematologii rozpoczął pracę. Najcenniejszy lek krew, „Służba Zdrowia" 1951, nr 27.
Jakubowski J., *O Instytucie Hematologii (pamięci Artura Hausmana)*, „Polski Tygodnik Lekarski" 1954, nr 13.
Kersten K., *Narodziny systemu władzy Polska 1943–1948*, Warszawa 1990.
Kisielev A., *New transfusion methods and new blood preparations in the Leningrad Institute for Blood Transfusion*, „Prakticky Lekar" 1951, t. 31, nr 6.
Kisielev A., *New methods of blood transfusion and new blood derivative preparations of the Leningrad Institute for Blood Transfusion*, „Polskie Archiwum Medycyny Wewnętrznej" 1953, t. 23, nr 6a.
Kostrzewska E., *Badania nad 6% Dekstranem 70 i 10% Dekstranem 40 Polfa*, Warszawa 1973.
Kowarzyk H., *Polskie Towarzystwo Hematologów i transfuzjologów, Polish socjety of Haematology*, [w:] L. Łoś (red.), *Słownik Polskich Towarzystw Naukowych*, t. 1, *Towarzystwa naukowe działające obecnie w Polsce*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
Kuźnicki L., *Warunki rozwoju nauki w Polsce w latach 1944–1989. Ujęcie biologa*, [w:] L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka (red.), *Historia Nauki Polskiej. Warunki rozwoju nauki polskiej*, t. 10, 1944–1989, Warszawa 2015.
Noszczyk W., *Studia na wydziałach lekarskich*, [w:] W. Noszczyk (red.), *Dzieje medycyny w Polsce*, t. 3, Warszawa 2016.
Noszczyk W., *Resortowe instytuty naukowo-badawcze* [w:] W. Noszczyk (red.), *Dzieje medycyny w Polsce*, *t. 3*, Warszawa 2016.
Новоселов В.М., Гайфуллин Б.Н., *Основатель экспериментальной геронтологии человека А.А Богданов (Малиновский*), *ДОКЛАДЫ МОИП*, 2020.
Otwarcie Instytutu Hematologicznego w Warszawie, „Służba Zdrowia" 1951, nr 46.
Paciorek M., *Idea ruchu stachanowskiego w sektorze zdrowotnym w latach 1948–1956 (na przykładzie czasopisma „Służba Zdrowia")*, „Medycyna Nowożytna" 2010, 16, nr 1–2.

Paciorek M., *Rekrutacja studentów na wydziały lekarskie w II połowie lat 40. i 50. XX w. elementem polityki wobec inteligencji*, „Medycyna Nowożytna" 2012, nr 1–2.

Paciorek M., *O wychowaniu „nowego typu lekarza" w Polsce na przełomie lat 40. i 50. XX w.*, „Medycyna Nowożytna" 2014, t. 20, z. 2.

Paciorek M., *Prasa lekarska w Polsce w latach 1945–1949*, „Kwartalnik Nauki i Techniki" 2010, R. 55, nr 3–4.

Paczkowski A., *Od sfałszowanego zwycięstwa do prawdziwej klęski*, Kraków 1999.

Paliga R., *Krwiolecznictwo i krwiodawstwo w medycynie polskiej XIX i XX wieku (1831–1951)*, Zielona Góra 2014.

Paliga R., *Hematologia*, [w:] W. Noszczyk (red.), *Dzieje medycyny w Polsce t. 3, lata 1944–1989*, Warszawa 2016.

Piskurewicz J., *Społeczny ruch naukowy w Polsce w latach 1944–1989*, [w:] L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka, *Historia Nauki Polskiej. Instytucje*, t. 10, cz. 2, Warszawa 2015.

Płonka-Syroka B., *75 lat polskiej medycyny i farmacji we Wrocławiu. Wybrane elementy historii wrocławskich wyższych uczelni. Część pierwsza (1945–1949)*, „Medycyna Nowożytna Studia nad Kulturą Medyczną" 2022, t. 28, z. 1.

Rowiński K., *Rys historyczny organizacji kształcenia kadr medycznych w Polsce Ludowej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1978, 23, nr 3–4.

Róziewicz J., Rolbiecki W., *Współpraca nauki polskiej z nauką radziecką w 30-leciu PRL*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1977, t. 22, nr 4.

Rudowski W., *25-lecie działalności Instytutu Hematologii w Warszawie (1951–1976)*, [w:] *Instytut Hematologii w Warszawie*, Warszawa 1976.

Sielezin R.J., *Niektóre aspekty napięć i konfliktów społeczno-politycznych w Polsce w latach 1945–1980*, [w:] S. Ligarski, M. Siedziako (red.), *Wybory i referenda w PRL*, Szczecin 2014.

Szumski J., *Wpływ elity władzy ZSRR na rozwój nauki w Polsce 1945–1964*, [w:] L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka, *Historia Nauki Polskiej. Warunki rozwoju nauki polskiej*, t. 10, 1944–1989, Warszawa 2015.

Szymkiewicz T., *Organizacja krwiodawstwa w Związku Radzieckim*, „Lekarz Wojskowy" 1950, nr 11.

Śródka A., *Uczeni Polscy XIX i XX stulecia*, t. IV, Warszawa 1998.

Terlecki R., *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007.

Węgierko J., *Będziemy kształcić naszą młodzież zgodnie z zasadami materializmu dialektycznego*, „Służba Zdrowia" 1949, nr 9.
Wroński M., *Zagadka śmierci profesora Mariana Grzybowskiego*, Warszawa 2007.
Plan Sześcioletni opracowany z inicjatywy PZPR w celu budowy podstaw gospodarczych socjalizmu, „Służba Zdrowia" 1950, nr 48.
Rada Naukowa spełni ważne zadanie w Planie 6 letnim, wywiad z prof. dr. L. Paszkiewiczem, „Służba Zdrowia" 1951, nr 13.
Radziecka Służba Zdrowia wyrazem socjalistycznej epoki w rozwoju ludzkości, wywiad z Wiceministrem Zdrowia dr Jerzym Sztachelskim, „Służba Zdrowia" 1950, nr 5.
Uczeni Radzieccy w Polsce dzielą się doświadczeniami w dziedzinie przetaczania krwi, I Zjazd Hematologów od kulis, „Służba Zdrowia" 1950, nr 24.
Witamy I Kongres Nauki Polskiej, „Służba Zdrowia" 1951, nr 26.
Wyjazd delegacji polskiej służby zdrowia do Moskwy, „Służba Zdrowia" 1950, nr 2.